

ŐSZEIM

Szeretem az őszt: színeit, virágait, illatát, a „bágyadt” napsütést, de a hűvös csillagos estéket és a borús, egyre rövidülő nappalokat is, amikor eső kopog az ablakon.

Szeretem gyermekkorom őszeit: az udvaron a hatalmas lugast, ahogy érik a szőlő – nagy, tömött fürtű, hamvaskék és illatos izabella.

Szeptember elején apu lerázta a besztekeri szilvát. Mi, gyerekek veszőkosarakba szedtük a már túlérett gyümölcsöt, majd kimagoltuk és az udvaron főztük a lekvárt, rézüstben. Este a szomszédból átjöttek Laszoták, segítettek kavarni. A sűrűsödő ciberében egyre nehezebben mozgott a lapát, ezért gyakrabban váltottuk egymást. A felnőttek közben beszélgettek, mi hallgattuk őket és az est neszeit. A tűz fényében megnyúltak az árnyak. A fény és árnyék játékában megmozdult a kerekes kút, mögötte félelmesen titokzatosnak tűnt a kert.

A telek végében hatalmas diófa állt. Vastag törzse forradásos volt, és én egy szakállas öregembert sejtettem benne. Apu felmászott a fára és karóval verte a diót. Összekapkodtuk a zöld vagy már barnuló burokból kibomló nedves gömböcskéket. Kicsit szorongtam, apámat féltve: Jaj, le ne essen a fáról!

Október végén savanyítottuk a káposztát. Anyu kiválogatta a fejnek valót, mi könnyezve tisztítottuk és karikáztuk a hagymát. Apu két hokedlire tette a gyalut, alá a sózoteknőt, rajta fehér abrosz. Arra hullt a gyalult káposzta. Mikor nagyobb lányka lettem, én álltam be a hordóba, taposni. Jött egy réteg káposzta, kevés hagyma, birsalma-szeletek, néhány alma, bőven só, majd megint káposzta. Addig kellett taposni, míg a massa levet nem eresztett. Mindig nagyon jó savanyú káposztánk volt. Talán azért, mert én tapostam?

Esténként eljártunk a kórházi kápolnába októberi átjatosságra. A zsebeimet teleraktam dióval és aszalt szilvával. A sötétben le-lemaradtam diót törni, a visszaúton szilvát rágsáltam. (1947-ben klub lett a kápolnából. A helyi monda szerint az a férfi, aki leszedte tornyáról a keresztet, még abban az évben meghalt.)

Szerettem még ősszel a Bozdos utca vadgesztenyefáit, a tócsákat a járdán, amelyekben végtelen mélységből tükröződtek vissza a felhők és a fák ágai. A világért se léptem volna bele egy ilyen víztükörbe!

Ungvárt hegyek övezik, az erdős Kárpátok, ahol felnőttem, és ahol egy életre hozzám nőtt ez a táj. November elején kirándultunk a radvánci és a

nevickei erdőben. Apu vad rózsatöveket gyűjtött, mi mohát szedtünk, amibe otthon belegöngyöltük a rózsatöveket, és februárban, a melegházban kivirított a nemesített vadvirág.

Persze, az erdő gyönyörű volt. Rugdostuk a friss avart, egymásra szórtuk a piros és sárga leveleket, bogyókat tépdestünk a bokrokról, és visítotunk, amikor felugrott egy-egy béka, vagy gyíkocská futott át a kezünkön. Egy langyos víző forrásnál szalamandrák melegedtek. Sok volt belőlük, jöttünkre mozdulatlanul dermedtek. Sajnáltam, hogy megijesztettük őket. Bejártuk még a boszorkányköröket, gallyakat gyűjtöttünk a tűzrakáshoz. Minden alkalommal tüzet raktunk, és készült nyárson, roston vagy bogácsban a füstös, de éppen ezért különösen jóízű ebéd.

Mindenszentek napján a temetőbe mentünk. A Berticsek nálunk gyülekeztek: testvérek, sógorok és sógornők, meg a gyerekek. A rózsából kötött koszorút anyu helyezte el a síremléken, a gyertyákat Imre, a legfiatalabb testvér gyújtotta meg, míg mi körülálltuk kedves halottunkat és elstutogtuk a Miatyánkot.

Adj, Uram, örök nyugalmat a megholt híveknek!

Anyai nagymamám nem ismertem. Néhány évvel születésem előtt, ötnéhárom éves korában halt meg, de a gyermekei sokszor és nagy szeretettel emlegették. Ő is abban a házban élt, ahol az én gyermekkorom telt el, ő ültette a cseresznyefát, és övé volt a varrógép, amelyen később anyánk varrta a ruháskáinkat.

Éppen magyarok voltunk, amikor első osztályos lettem. Anyám felekezeti iskolába, a Mária-házba íratott be. Az Ung másik partján állt a Gizella-ház, a városi elit iskolája.

Emlékszem a rücskös, zöldre festett iskolapadra, amelyben hatan ültünk; a jóságos Benedikta nővérre és a komisz Karolára. Karola nővér óra közben többször kiment, bennünket felállított, karunkat széttártuk, mint Krisztus a keresztfán, s amíg ő ki tudja merre járt 15-20 percig, mi mondtuk: Jézus, Mária, József. A jobb módú gyerekek, lehetnek öten-hatan, a katedránál álltak pálcával a kezükben, s ha a buzgalmunk lankadt, megfenyítették. Hát ilyen is volt.

Míg tartott a meleg kora őszi idő, hazamenet szandálkám a kezemben lóbálva ballagtam a Kapos utcán a hideg beálltáig mindig mezítlábas osztálytársaim között.

Az oroszok is ősszel jöttek be (mifelénk csak így mondják), október végén. Egy hajnalban golyó fütyülésére ébredtem. Az utca tele volt Kapos felé vonuló, de inkább vánszorgó magyar katonákkal. Többen kiálltak a sorból

és leültek a járdára. A házakból enni- és innivalót vittek nekik. Hárman bejöttek a mi udvarunkra, civilbe öltöztek, és eltűntek a kerten át. Délelőtt már kihalt volt az utca. Kiálltunk a kapuba, hogy meglessük az első orosz katonát. Nem vártuk az oroszokat, de különösebben nem is féltünk tőlük.

– Majd csak lesz valahogy, hisz ők is emberek – vélekedett apám, az örök optimista.

Jött a katona lóháton, és vizet kért.

Alig vonult el a front, a győztes hatalom máris bemutatkozott, elszatlatott minden illúziót. November elején 18-tól 50 éves korig jelentkeznie kellett minden férfinak. A magyar nemzetiségűeket, a reformátusokat, katolikusokat még aznap elindították a szolyvai munkatáborba. Két nagybátyám délre hazajött – ők szlováknak vallották magukat. Apám még hamarabb tért haza: átlátva a helyzetet, sikerült megszöknie még a városháza udvaráról. Őt majd 1945 februárjában kapta el a sztálini terror egy újabb hulláma, s egészen a Donyec-medencéig sodorta.

1944 decemberében megnyitlak az iskolák, természetesen ukrán vagy orosz nyelvűek. Én ukránba kerültem, harmadik osztályba. Ukránul persze senki sem tudott. A tanítónk, Kalinyák Adél néni görög katolikus papi családból származott, beszélt ruszinul, de velünk csak magyarul tudott szót érteni. 1945 szeptemberében mindenki osztályt ismételt, az iskola még mindig ukrán volt, és mi még mindig nem beszéltük a nyelvet. A felnőttek bizakodtak: talán visszakerülünk a magyarokhoz, esetleg a csehekhez. Anyám szilárd meggyőződése szerint szovjetek maradunk. Neki lett igaza.

1946-ban végre, sok beadvány és kérvényezés után nyitottak Ungváron egy magyar tannyelvű általános iskolát. Természetesen rögtön átiratkoztam a magyar iskolába, ahol aztán négy évig nagyon boldog voltam.

A hetedik osztály elvégzése után, ha tovább akartam tanulni, mehettem ismét ukrán vagy orosz iskolába. Az utóbbit választottam. Anyu megvette nekem a „formaruhát”, egy magas nyakú, barna szövetruhát rakott aljjal. Hétköznapokon fekete, ünnepeken fehér köténnyel viseltük.

1951. szeptember 1-én fehér kötényesen ott szorongtam, izzadtam a nyolcadikos új osztálytársaim között, akiknek egy szavát sem értettem. Ez az ősz magolással ment el. Szótárral tanultam. Jó időben könyvvel a kezemben sétáltam le-fel a kerti úton és mondtam a szöveget. Csackij monológját még ma is tudom, pedig akkor alig értettem belőle valamit. Néha kiborultam, sírtam, és földhöz vágtam a könyvet. Három hónap alatt megtanultam oroszul.

Mivel szerettem tanulni, hamar elfogadtam az új iskolát. Míg diák voltam, számomra szeptember elsejével indult útjára az új esztendő. Az út elején ott álltak az ungvári korzón az üzletek elé kirakott asztalok, megpakolva tankönyvekkel. Szinte ma is látom magam, ahogy sorban állok, toporgok, a nyakamat nyújtogatom a kilencedikes történelem- és irodalomkönyvek egy-egyre fogyó oszlopa felé:

– Csak el ne vigyék előlem az utolsót!

Miután sikerült beszereznem a könyveket, áhítattal raktam ki őket a gangon álló nagy asztalra, s kezdődött a befedésük. Bármennyire igyekeztem, nem sikerült tökéletes munkát végezni. Hiába: nálam a precizitás hiánya születési hiba.

Tizedikes voltam, érettségi előtt, amikor szeptember végén negyed-magammal (mind magyarok) magához rendelt új igazgatónk. Sztálin-zubbonyban, sztálini pózban állt a vezér életnagyságú portréja előtt.

– Vegyék tudomásul, míg én vagyok az igazgató, maguk itt érettségi bizonyítványt nem kapnak! – mondta, s még beszélt tovább, gyözködött bennünket, hogy hagyjuk ott jószántunkból az iskolát.

Nem vettem fel a kesztyűt, kiléptem. Munkába álltam, és beiratkoztam a dolgozók esti iskolájába.

1954-ben lettem egyetemista, és teljesen véletlenül orosz szakos. Szeptember elsején reggel fél hétkor szinte röpültem fel a dombon a volt Bazilrendház és görög katolikus szeminárium épületébe. A magasszínról pár lépcsőfok vitt le az udvarba, ahonnan szép kilátás nyílt az Ungra. Itt volt a rendház temploma is, amely akkorra tanterem lett, és szombatnként klub.

– Csak nem fogsz egy templomban táncolni? – így anyám. De akkor én már túl voltam az ilyesfajta kegyeleten, sőt, jó időre a hiten és a valláson is.

Hogyan teltek tovább egyetemi éveim őszei? Minden összemosódik: tanévkezdések, a november 7-i felvonulások, séták a várkertben, az első szerelem.

A második évfolyamon elvittek bennünket Sislócra, betakarítási munkára. Teljesen feleslegesen, mert munka nem volt, nem is dolgoztunk, de ki törődött vele? Unalmunkban krumpliszárból tüzet raktunk a mezőn, átköptünk rajta meg keresztülugráltuk. Egy holdvilágos éjjel meg épp az országúton támadt kedvünk körbetáncolni egy üveg vodkát.

1956 októbere. Akkor kezdtem a harmadik évfolyamot. Izgalmas napokat éltünk remények és kétségek között. November harmadikán hajnalban megmozdult alattunk a föld: elindultak a szovjet tankok Magyarország felé. Az egyetemen ránk, magyarokra külön vigyáztak. Pedig nem is mi, inkább az oroszok meg az ukránok hóbörögtek.

*

Katalin-napkor, 1959-ben találkoztam először Vilmostal Kati barátnőmnél és volt évfolyamtársammal. Ő akkor már asszony volt, Kulin Zolinak, Vilmos barátjának a felesége. Kató korrektor Ungváron a Kárpáti Kiadónál, én a rahói járásban Koszovszka Poljanán dolgoztam. Ide érkezett nagy meglepetésemre a Vilmos levele az Éva, hol vagy? című verssel, amit állítólag nekem írt. De akkor már tavasz volt.

Az 1960-as év elhozta életem legszebb, legizgalmasabb őszét. Akkor már a huszti járásban, Kopásnyán dolgoztam. Huszt kisvárosa a Tisza partján, beékelve a Kárpátokba. Legmagasabb pontja a meredek hegytetőn álló, költőinket és íróinkat is megihlető várrom. Husztnak van ipara, vannak iskolái, szép főutcája üzletekkel, szállodával, vendéglőkkel, templommal. Lakossága hajdan vegyes volt. Az 50–60-as években itt még gyakori volt a magyar szó.

Kopasnya igazi hegyi falu, kb. 25 kilométerre Huszttól. Szegény emberek éltek itt. A legtöbb családból hiányoztak a férfiak, akik jobb kereset reményében vállaltak munkát a Kaukázusban, Szibériában, sőt, Távol–Keleten is. Az asszonyok sokat dolgoztak, hisz a férfimunkát is ők végezték el a ház körül. Vilmos is járt Kopásnyán. Később a regényében háziasszonyomra emlékezve festi meg Somogyi Gábor az Egy tál leves című képet.

Minden második héten lejött Husztra. Szombat este érkezett és vasárnap délután indult vissza. A busz érkezésének idejét pontosan nem lehetett tudni. Volt úgy, hogy másfél óra késéssel futott be. Én ilyenkor egyre idegesebb lettem, és hogy valamivel lekössem a figyelmemet, tarka levelekből csokrot kötöttem, vagy számoltam a járdán koppanó gesztenyéket. A vadgesztenyét Vilmos is szerette. Néha felemelt egyet és a markába zárta. Ez a l'art pour l'art golyócska versre is ihlette: „Hull a vadgesztenye. / A betonszalagon apró morzejelek. / Vajon mit üzen az ősz a télnek? /Hogy a díszfa-élet / meddő és esztelen? / Csodálkozva néz rám egy ismerős gyerek. / Lehajtom fejem, felnézni nem merek.”

– És ki az a gyerek? – kérdeztem kíváncsian, de talán csak azért, hogy kérdezzek valamit.

– Hát én magam – s csodálkozott, hogy nem értem.

Végre befutott a busz, és az ajtóban megjelent Vilmos zöld öltönyében, amit nagyon szerettem rajta. Megfogta a vállam, egy kicsit eltartott magától és nézett. Az utcai lámpa ránc hulló fényénél láttam zöld szemében a barna pettyeket. Ragyogtak, mert örült a szeme. A szeme nagyon tudott örülni.

Ilyenkor a húgom barátnőjénél, Olgáéknál aludtam, Vilmos szállodában. Először lefoglaltuk a szobát, utána megvacsoráztunk a legjobb restiben és pezsgőt ittunk.

Az ősz, talán a mi kedvünkért, meleg és napsütéses volt. Vasárnap a városban bolyongtunk, lementünk a Tiszához is, kavicsokat dobáltunk a vízbe, néztük a fel-felugráló, csillogó halakat és a rájuk vadászó madarakat. Hallgattunk. Valami nagy-nagy öröm volt bennünk, amire nincsenek szavak.

Azért beszélgettünk is. Főleg Vilmos beszélt: a hét eseményeiről, a szerkesztőségről, arról, hogy a két kötet után talán felveszik az írószövetségbe. Ez nagyon fontos volt a számára. Lassan megismertem a családját is. Apja 19-es kommunista volt és nagy magyar. 1944 őszén őt is becsapták a szolvyvai, majd szombori menetbe. Egy év múlva jött haza, meghalni. Vilmos nagyon tisztelte az apját, az anyja viszont olyan korán halt meg, hogy csak homályos emlékei voltak róla. Mostohájától hordozott sérelmeket, de megértette és becsülte, mivel vállalta férje mellett a könnyűnek egyáltalán nem nevezhető sorsot. Később szépen emlékezik meg róla a Kiskarácsony című novellájában. A fiait is emlegette, a feleségét soha. Gyakran tervezgette közös jövőnket, amire én nem gondoltam és nem is hittem benne. Inkább kézen fogtam, megmásztuk a huszti várhegyet és körbejártuk a hét kőfalat. Alattunk a mozdulatlanságba dermedt vasárnap délutáni város, távolabb a vörös napfényben izzó Tisza sugallt bölcs gondolatokat a múlttól és jelenről, nyugalomról és harcokról.

Egyszer betévedtünk a huszti temetőbe. Így született a Temetőben című vers: „Ne félj. Itt már nincs bűn, és nincs vétek, / csak zöld fű van, meg virágok, kékek, / s ölelésre tárt karú keresztnek.”

A vers utolsó három sorát olvasva ma is úgy érzem, hogy ő, aki képtelen volt elfogadni a halált, itt mintha a belenyugvás jobbját nyújtaná a kegyetlen kaszásnak, túllátva rajta.

Néha én is hazautaztam. Ungvár mindig szép volt, különösen a régi város: a Kálvária hegy, az Ung két partja, a Vásár tér. A monarchia-kori volt megyeháza kőfaláról vörös függönyként omlott le a vadszőlő, sokáig pirosodott a szalvia, a kanna, meleg-sárgák voltak a folyópart hársfái. Igazabban, szebben nem is lehetne szavakkal elmondani az őszi Ungvár hangulatát, mint Vilmos teszi ebben a pár sorban: „Még nyarat hazudva tüzel a szalvia, / csupa láz, s nem hiszi, hogy meg kell halnia. / Házak faláról az ősz nevetve rászól, / s lenget száz vadszőlőlevélből szótt zászlót.”

Csak este találkoztunk. A rosszindulatú közvélemény már vicsorgatta ránk a fogát. Balla Laci leste a kedvező alkalmat, hogy lecsapjon. Igyekezetét siker koronázta: Vilmos felvételi kérelmét az írószövetségbe elutasították. Csak házasságunk után, 1962-ben nyerte el a tagságot. A mai napig nem értem, mi motiválta, mi készítette Ballát hasonló tettekre. Tehetséges és okos, kompromisszumokra képes ember lévén, sikeres életútját akkor is bejárhatta volna, ha jellemesebb. Nemrég olvastam Azt bünteti, kit szeret című könyvét, amit már a rendszerváltás után írt, s amelyben a céljai eléréséért tisztességtelen

dolgokra is kapható főhős végül felmenti magát, megbocsát magának, és nem bán meg semmit...

Aztán szaladtak az évek. Lett önálló otthonunk, megszületett Éva. És hogy milyen volt az ősz? Nekem leginkább az új tanévet, az iskolakezdést jelentette, meg hogy csupaszok lettek a fák, eltűntek a virágok, többször esett az eső, és én kalapot nyomtam a fejemre.

1967-től megint történetek figyelemre érdemes dolgok. Az Irodalmi Szemle (pozsonyi lap) szerkesztősége meghívta Vilmost Pozsonyba, miután néhány írását, versét közölte. Az oroszok bejövetele óta ez volt az első külföldi utunk. Először Nagykaposon látogattuk meg a rokonságomat. Innen busszal Kassára mentünk. A pozsonyi vonat indulásáig volt még pár óránk, ezt városnézésre szántuk, de nem volt szerencsénk. A Dóm kívül-belül felállványozva állt, a Rákóczi-kriptán lakat lógott, a szökőkút nem zenélt, s egyetlen ismerősünket, Görösös Miskát nem találtuk otthon. Első osztályon utaztunk tovább, és még sötétedés előtt elértük Poprádot, így láthattunk valamit a hóval borított Magas Tátrából is.

Pozsonyban Dobos László várt bennünket, aki akkor már jó nevű író és rendkívül vonzó férfi volt. Havas eső esett, fáradtak voltunk, így nagyon is jól jött, hogy egyenesen a szállodába mentünk.

Másnap a magyar kultúra néhány, a szlovák fővárosban élő és dolgozó képviselőjével találkoztunk. Örültek nekünk, kézről kézre adtak. Koncsol László, a huszonéves, magas termetű, intelligens arcú újságíró mutatta be a várost. Átmentünk a Mihály-kapun és máris bent jártunk a régi belvárosban. Nem sokat láttunk belőle, mert rögtön leragadtunk egy könyvesboltban. Laci egymás után szedte le a könyveket a polcra, szlovákiai magyar írók műveit. Ismertette a szerzőt, röviden az írást, hozzáfűzve saját véleményét, ami leginkább pozitív volt. Itt találkoztunk Tózsér Árpáddal, a szintén fiatal, jó nevű költővel. Majd beültünk beszélgetni egy hangulatos cukrászdába, ahová éppen akkor lépett be Turczel Lajos író, történész és egyetemi tanár. Árpád és Vilmos között élénk vita alakult ki. Vilmos alkatánál fogva optimista, Árpád rezignált és dekadens volt.

Jártunk még az Új Szó szerkesztőségében, a Madách Kiadóban, a Csemadoknál, találkoztunk régi barátainkkal, nagyokat beszélgettünk irodalomról, politikáról, közös kisebbségi sorsunkról. A meleg baráti szeretet ölelésében nem is éreztük a novemberi havas esőt, mely pozsonyi napjainkban végig kintartott mellettünk.

1968 ősze. Ez év novemberére tett pontot egy szépnek induló tavasz és egy rendkívül zaklatott nyár végére. A mi életünkben is megjelent az a bizonyos

harmadik. Azaz, Kató mindig is volt: nekem évfolyamtársam és barátnőm, Vilmosnak kollégája.

Szerettem Katót – a kislányt, az elsős egyetemi hallgatót kockás flokon ruhájában, magas szárú cipőben, szorosan hátrasímított hajával és a kis bajuszkával keskeny ajka fölött. De mélybarna szeme, hamvas bőre, hibátlan fehér fogsorát megcsillantó rejtélyes mosolya ugyanakkor már jelezte a kibontakozó, vonzó nőt.

Harmadikosok voltunk, amikor Kató több diáktársunkkal tolmácsként Moszkvába utazott a Világifjúsági Találkozóra. Innen nemcsak megszépülve, nőiségében megújulva, de lélekben is megváltozva tért vissza. Magával hozta a főváros sodró lendületét, a széles sugárutakon több sorban szárguldó autók zaját, a metróállomások színes márványba faragott hivalkodását, az orosz építészet legjavát felsorakoztató Vörös tér tágasságát, az összetartozás és a magány furcsa érzését, amit csak egy nagyváros emberforgatagában élhetünk meg.

Szűk lett neki Ungvár, leértékelődtek az előre elrendeltetett sorsú emberek, és az út, amelynek végén majd őt is várja egy kétszobás lakás, egy robotoló, unalmas férj, esetleg gyerek, nyugdíjig tartó munka, lehetőleg egy helyen, és ahol a változást csak az évszakok váltakozása jelzi.

És mégis... 1959-ben férjhez ment Zolihoz, ehhez a kedves és szeretetre méltó, de ízig-vérig polgári beállítottságú agglegényhez. Házassága alatt többször próbált kitörni, sikertelenül. Úgy látszott, Zoli volt a sorsa.

Kató előbb ismerte Vilmost, mint én, és tudtam, nagyon vonzódott hozzá. Házasságunk híre kétségbe ejtette, állítólag engem féltett. Én észrevettem, hogy a két ember között történik valami, de nem tudtam komolyan venni őket, sőt, eleinte elszórakoztatott a játék. Csakhogy Kató halálos komolyan játszott. Figyelni kellett rá: szeme újfajta csillogására, félbehagyott mondataira, apró sóhajaira. Ő nem leült, hanem helyet foglalt, nem cigarettázott, hanem rágyújtott, nem kifújta a füstöt, hanem karikákat eregetett, nem beszélt, hanem társalgott, és nem nevetett, csak sejtelmesen mosolygott. Mozdulatai lágyak, gömbölyűek voltak, és nem egyszerűen rosszul lett, hanem összecsuclott, s lehetőleg a Vilmos karjaiba.

Nem haragudtam Katóra. Úgy érezte, végre utolérte álmait, megtalálta a férfit, aki mellett kiteljesedhet, vagy – divatos szóval élve – megvalósíthatja önmagát. Mindent erre a lapra tett fel: gyereket, férjet, biztos otthont, barátságot. November közepén elvált Zolitól. Nálunk is szóba került a válás. Nem ellenkeztem, sőt, abba is beleegyeztem, hogy én adjam be a válókeresetet.

– Majd szólok – mondta Vilmos, de nem szólt. Nem merte vállalni Katót, és a hozzám való kötődése is erősebbnek bizonyult, mint gondolta.

Kató kibékült Zolival, és otthagyta a kiadót. Hogy mi történt ezután? Néha hallottam ilyen-olyan pletykákat volt barátnőmről, mert csúnya szája tud lenni egy ilyen kisvárosnak, de biztos vagyok abban, hogy nem váltotta magát aprópénzre.

Nálunk tovább tartott a csendes válság, nem oldódott a görcs. 1971-ben történtek dolgok, amelyek világossá tették számomra, hogy teljes szívvel és lélekkel Vilmos mellé kell állnom.

Az Ung partján ültünk egy augusztusi délután, ott, ahol a hídfőnél nemrég egy kis söröző nyílt. Gondterheltek voltunk. Vilmos rágyújtott, én két tenyerem közt forgattam jobbra-balra a csurig töltött korsót. „Tedd meg azt a mozdulatot, engedd el a hideg üveget, fektesd nyitott tenyered híván, biztatón a másik elé!” – sürgetett egy belső hang. „Istenem, nem tudom megtenni!” – ütött meg a másik gondolat.

A víztől és a parti füzekről illatos szél és a lemenő nap vörös korongja sietett segítségemre, amely úgy nézett ránk, mint azon az első nyáron, amikor először szorítottuk meg egymás kezét.

És Vilmos szemében újból kigyúltak a sárga csillagok.

Ebben az évben, 1970-ben jelent meg a Bénivel együtt írt tanulmánya a kárpátaljai magyar irodalomról a szegedi Tiszatájban. Nem tudom, miként, ki vagy kik hívták fel a figyelmet a publikációra, de politikai botrány lett a dologból. Vilmos helyzete a kiadóban tűrhetetlenné vált, és elbocsátását kérte. Ekkor már javában dolgozott történeti tanulmányán, a munka egyre jobban magával ragadta, teljesen beletemetkezett.

Közben az évszakok váltották egymást, az ősz számomra újból és leginkább a tanévkezdést jelentette. Maradtak a színek, a krizantém és az avar kesernyés illata, na meg hajunkban az egyre szaporodó ősz hajszálak. Így szaladt el hét év. Az anyagi és más természetű gondok ellenére hét nagyon szép, gazdag és termékeny esztendő.

És most mit mondjak? Idézem az igét: „A szenvedésből türelem fakad, a türelemből kipróbált erény, a kipróbált erényből reménység.”

Nem, nem volt remény. Vilmos halálosan megbetegedett. 1977 márciusában megoperálták, pár hónapig jól érezte magát, de szeptemberben visszakerült a kórházba. Az állapota egyre romlott. Ha jobban volt, kiültünk a kertbe, élveztük a napsütést és tervezgettünk. Már egy éve volt, hogy beadtuk az áttelepülési kérvényünket Magyarországra. Tavasszal visszautasították, méghozzá a magyarok. Vilmost Kijevbe hívta a konzul, de ő már nem tudott utazni, én mentem helyette. Megtudtam, hogy az elutasítás a szovjet szervek sugallatára történt. A konzul tanácsára újból próbálkoztunk, és a családgyesítésen kívül kérvényünkbe belefoglaljuk, hogy a jobb orvosi

ellátás reményében is üdvös lenne mielőbbi kiutazásunk. Augusztusban végre megjött Magyarországról az engedély, most már csak helyben kellett megsürgetni az ügyintézését.

– Nem akarok itt meghalni – mondta Vilmos, amikor rosszabbul volt. – Menj el a harmadik titkárhoz, Szemenyukhoz, ő jó emberem. Tud és fog is segíteni.

– Jó, elmegyek.

A területi pártbizottság a Narodna Rada (Néptanács) épületének legfelső emeletén volt. Egy kisebb földszinti helyiségben gyülekeztünk, egyre többen voltunk. Vajon mindenki a harmadik titkárhoz akar bejutni? Kb. kétórás várakozás után végre megjelent egy hivatalnok.

– Kiutazási ügyben a titkár nem fogad! – kiáltotta.

Aztán felírta a nevünket, és hogy milyen ügyben óhajtunk tárgyalni a titkárral. Mikor a nevemet mondtam, éreztem: most ki kell találnom valamilyen elfogadható indokot... A kezem jéghideg volt, zúgott a fejem, a lábam reszketett. A hivatalnok elvonult a névsorral. Újabb várakozás következett. Szóltak, hogy engem fogad Szemenyuk, és dél körül be is kerültem hozzá. Először a Vilmos egészsége felől érdeklődött, majd meghallgatta kérésemet, és megígérte, hogy intézkedik. Egészen az ajtóig kísért, ott kezét fogott velem. Két héten belül kezünkben volt a kiutazási engedély. Ekkor már októberben jártunk, és egy szeles, esős éjszaka meghozta a hideget is.

Vilmos már csak segítséggel tudott felkelni az ágyból, és nekem el kellett utaznom Kijevbe a beutazási vízumért. Éva ekkor tizenöt éves volt, s kénytelen voltam rá hagyni nagybeteg apját. Nehezen viselte. Vilmos nagyon beteg volt. Igaz, a látogatókat nem szerette. Olyankor nyöszörgött, sóhajtozott, minden baja volt.

– Mondd, hogy tudott ilyen sokáig itt lenni? – panaszkodott, mikor a vendége tíz-tizenöt perc után távozott. De volt, akit szeretett. Például Fodó Sanyit, szívesen volt Lacival, a fiával, szerette Évát, de a kislány mindig kiborult. Nem csodáltam, a felnőtteknek is elég nagy megpróbáltatást kellett elviselnie.

Én sokszor éjszakára is a kórházban maradtam, mert Vilmos többször felkelt. Olyankor kikísértem a folyosóra, ahol rágyújtott. Máskülönb en is mindenhez ragaszkodott, ami hozzátartozott egészséges életéhez: a karórájához, szemüvegéhez, az éjjeliszekrényen ott volt a gyufa, cigaretta, toll, jegyzetfüzet, könyv, szótár. Épp akkor jelent meg az etimológiai szótár harmadik kötete. Megvettem, örült neki. Alig bírta tartani a vastag könyvet, ketten fogtuk. Forgatta, lapozgatott, keresgélt benne. Jó, hogy sikerült, ha csak egy kis időre is, bekapcsolni őt az életbe, ami számára a munkáját jelentette.

Október végén elhagytuk Szovjet-Ukrajnát. Vilmosért mentőkocsi jött Nyíregyházáról, és egyenesen Pestre, a Kék golyó utcába vitte. Mi két nap múlva mentünk utána. Még rengeteg elintéznivalóm volt. Magda, a sógornóm és Lajos, a férje segítettek csomagolni. A régi, ócska bútort itt hagytam, anyu újat készült venni, s ezt Kocka Andris intézte. A teherautóért és a vagonért Fodó Sanyi szaladgált. De nekem mindenütt ott kellett lennem: aláírni, fizetni, pakolni. Végre minden a vagonba került, és délben Évával mi is vonatra szálltunk. Késő éjszaka érkeztünk Pestre. Az állomáson Balla Gyula, egyik barátunk várt. Ő már járt Vilmosnál a kórházban, és megnyugtatót, hogy minden rendben van. Náluk aludtunk, és másnap mentünk Fótra, ahol lakás és munka várt. Pár nap múlva megjött a vagon. A Gyermekváros igazgatója autót és embereket adott, akik előbb kirakodták holminkat a vagonból, majd fel az autóra, s végül mindent a lakásba. Napokig heverték itt ömlesztve a bútorok, ládák és könyvek. Naponta bementem a kórházba, intéztem a hivatalos ügyeket, és mivel a befogadónk Zalaegerszegre szól, ingáztam Pest és Egerszeg között. Közben Fóton és Pesten két szeretett ember szemrehányó kérdése várt:

– Anyu, hol voltál?

– Éva, hol voltál?

Hogy lehet ezt kibírni? Mit tegyek, és mit ne tegyek?

Szerencsére Laci és Éva, a felesége naponta látogatták Vilmost. Éva előtt zavarban voltam. Nem volt WC-papír, papír zsebkendő, kanál és még ki tudja, hogy mi. De hát én nem ismertem az itteni házirendet!

Vilmos még három hétig élt. Egy kicsit jobban lett. Tudott ülni az ágy szélén, újból érdekelt minden. Részletesen el kellett mondanom, hogyan rendezkedtünk be, mi volt a vámon, átengedték-e a könyveit, beíratam-e Évát a gimnáziumba és hová, stb.

Az utolsó hét nagyon nehéz volt. Vilmos már csak feküdt, de az agya és a szeme élénk volt, és szerencsére nem voltak fájdalmai. Vizes szivaccsal kellett törölgetnem az arcát, lábfejét, ez jó volt neki. Hálásan mosolygott. Egyre fáradtabb voltam.

Egy vasárnap délután Laciéknál voltam. Tudtam, hogy mennem kell, vár Vilmos, de csak ültem bénultan a fotelben. Egy órát késtem. A folyosón megállított a nővér:

– Siessen, már nagyon várja.

– Hol voltál olyan sokáig? Hisz tudnod kell, nemsokára végleg elmegyek – s nézett rám szomorú szemrehányással.

Mit mondhattam erre? Hisz igaza volt. Azóta is sajnállok minden órát, percet, amit betegségében nem vele töltöttem, s ami elmúlt jóvátehetetlenül, végérvényesen, örökre.

November 13-án halt meg, nem sokkal az előtt, hogy beértem a kórházba. A nővér így mondta el utolsó perceit:

– Beadtam a tanár úrnak (valamiért így szólították) az injekciót, megköszönte. Mikor visszanéztem az ajtóból, mosolygott.

Ez a mosoly még ott volt elkínzott, de lassan megbékélő arcán akkor is, amikor beléptem hozzá...

Tizennyolc év múlt el azóta Vilmos nélkül. Maradt az ősz, a sír a főtí temetőben, ahová most Marika barátnőm visz virágot november elsején, ő gyűjtja meg a kegyelet gyertyáit is.

Én pedig megpróbálok átlépni kis szobám falán, és megtenni az utat térben és időben Londontól Fótig, gyermekkorom őszeitől 1995 novemberéig.

Kovács Éva

